

# IDEARIJ UVODA U RELIGIJSKU PEDAGOGIJU

Edina VEJO

UDK 37.032:28

28-472

DOI 10.26340/muallim.v21i83.1810

**SAŽETAK:** Tekst diskutira određene nakupnine pitanja u Religijskoj pedagogiji, poput njezine neupitne multivalentne referenciranosti i skretanja pažnje ka grešci dogmatskog teološkog razumijevanja isključive matičnosti za Religijsku pedagogiju. Također, predstavlja ovu znanstvenu disciplinu kao izvor Transcendentnom nagnuću unutar cjeline Pedagogije.

*Ključne riječi:* epistemološka polazišta Religijske pedagogije, osjetljivost za religijsko-pedagošku kontekstualiziranost, redukcija složenosti muslimanskog identiteta.

Religijska pedagogija, multivalentno referencirana znanstvena disciplina, svojatana isključivošću svog matičnog pripadanja unutar teoloških disciplina, uprošćeno shvatana jer je bivala i odbačenom zbog dogmatskih teoloških gledanja, na nekom početku ovakvog pokušaja idearija čini se važnim reći da unutar Pedagogije kao znanstvene i akademske discipline predstavlja izvor Transcendentnom unutar upravo Pedagogije kao društvene znanosti. Govorimo o neupitnoj činjenici da ukoliko se želimo aktualizirati kao ljudi, podstaknuti smo učiniti sedždu pred Gospodarom, Bogom Milostivim. Naravno, vrlo odjelito od korištenja širokih kategorija, besadržajnih, ispraznih atakiranja na dovoljnost nazivanja nečeg islamskim ili zarobljavanjem unutar ideoloških referenci reaktivnih vrijednosti.

Religijska pedagogija pulsira kritičnom osjetljivošću prema uvijek prisutnoj ideološkoj pozadini interpretacije fenomena unutar religije, te njenih aktualnih korelata okupljenih posredstvom specifičnih tematskih diskutiranja. Ova disciplina je zorno

svjedočenje promijenjene uloge religije, kako kroz nove izazove, tako i mogućnošću artikuliranja novih specifičnih odgovora! Unutar islamskog backgrounda, koji traži nove interpretacije islamskog normativnog, Religijska pedagogija može dati svoj prilog. Pri tome, Religijska pedagogija jasno razaznaje ideološke pozadine i motive konteksta (BiH, Evropa...), kao i formalne političke i vizualne elemente koji se posredstvom odgoja i obrazovanja u vjeri nastoje se interiorizirati kao dio modalnog mentalitetskog sklopa.

Uvod u Religijsku pedagogiju koji može odgovoriti ovako opcrtanom okviru razvio bi odgovarajući itinerarij.

## Epistemološka polazišta unutar Religijske pedagogije

Teorijski i metodološki zahtjevi unutar teologije islama, veoma osjetljivo, razvijaju svoje rezonance u kritičkom pristupu religijskim fenomenima, njihovoj kontekstualizaciji i historičnosti, te napose, potrebi hermeneutičkog interpretiranja. U metodološkom smislu, nagovještaj je

to pomaka od pokušaja istraživačkih kvantificiranja ka kvalitativnim istraživačkim projektima unutar teoloških istraživanja. Ove metodološke pomake treba posmatrati u kontekstu postmoderne kritike univerzalizma i metodološkog objektivizma.

“Kvantitativna i kvalitativna istraživačka paradigma polaze iz različitih spoznajnoteorijskih i metodoloških principa, različitih backgrounda, potpuno međusobno suprotstavljenih, pozitivizam naspram konstruktivizma. Kvantitativna istraživanja svoje uporište imaju u engleskoj analitičkoj filozofiji i logičkom pozitivizmu Bečkog kruga, dok kvalitativna orijentiranost potječe iz njemačke povijesne škole koja je snažno inaugurirala hermeneutičku filozofiju i sociologiju. Analitička filozofija definira jasnost i argumentiranost koje se postižu formalnom logikom, analizom jezika i oslanjanjem na znanstvene rezultate. Članovi Bečkog kruga smatrali su da su istine logike i matematike tautologija i da zajedno sa provjerljivim empirijskim tvrdnjama konstituiraju ukupan svemir smislenih sudova. Sve ostalo, uključujući tvrdnje

etike, estetike i teologije, smatrali su besmislenim. Bliska veza analitičke filozofije i filozofije jezika potječe iz Wittgensteinova djela *Tractatus logico-philosophicus* (1922, prema Wittgenstein, 2003). Nije beznačajno spomenuti da će u svom kasnijem djelovanju i kroz njegovu posthumno objavljenu knjigu *Filozofska istraživanja*, upravo Wittgenstein (2001), uočiti neadekvatnost logičkog atomizma i proširiti filozofiju jezika, što se smatra momentom gubljenja utjecaja logičkog pozitivizma. Kontinentalna filozofija, često naglašeno pozicionirana oponentom analitičkoj filozofiji, u sebi sjedinjuje njemački idealizam, fenomenologiju, egzistencijalizam, jednako kao hermeneutiku, strukturalizam, poststrukturalizam, francuski feminizam, Kritičku teoriju Frankfurtske škole, ili neka strujanja u zapadnom marksizmu. Ono što je zajedničko ovako okupljenom filozofskom nagnuću jeste skretanje pažnje ka tome da znanost zavisi od predteorijskog supstrata iskustva, što znači da znanost ne može u potpunosti proniknuti u takve uvjete spoznaje. Ovi uvjeti su dinamični, osjetljivi prema kontekstu, vremenu, jeziku, kulturi, povijesti. Osnaživači promjene paradigme dolaze i iz drugih područja znanosti. Kritička stilistika jasno naglašava nepostojanje apsolutno objektivne pozicije istraživača, jer se u istraživanje unose vlastite sociokulturne, kognitivne i ideološke šeme. Strukturalna složenost svijeta i njegovih istraživačkih osjetljivosti priziva ukupnost znanja, fine intuicije, istraživačkog očekivanja a nikako grubog tvrđenja, kao i otklon prema svakom pristupu koji naginje ka reduktabilnom, isključivom. Paradigmatičko pomjeranje iz grube znanstvene pozicije zadobivene na temelju akademskih stilističkih mitova i sigurnosti kvantificiranja ka mogućnostima hermeneutičkih perspektiva razmišljanja, onih u kojima se život i njegova svakodnevica očituju u svojoj neposrednosti, punoći, proturječju” (Begagić, Vejo, 2020:7).

Jer, neupitno je da različiti ideološki diskursi su se projektovali u

razumijevanje relacije između Boga i čovjeka, ali su uveliko određivali i razvoj religijsko-pedagoške misli. Prezentiranja islama uvijek se događaju u konkretnom kontekstu koji artikulira struktura vlasti, a i sam kontekst, njegova očekivanja, motivi, kao i trenutni eksponenti javni islamski diskurs. Otud je vrlo značajno potencirati da istraživačku pažnju treba učiniti respozibilnom ne samo prema ‘manifestacijama’ islama (pozdrav, odjeća, rituali), nego i prema duhovnosti, moralu, realiziranim vrijednostima svakodnevnice...

Uobičajeno je govoriti o četirima epistemološkim razinama unutar Religijske pedagogije (Pranjić, 1996): filozofska (jer iza svakog religijsko-pedagoškog koncepta stoji neka filozofska, svjetonazorska koncepcija čiji je on projekcija), povijesna (u smislu da religijsko-pedagoške fenomene treba sagledavati u okviru konkretnog povijesnog vremena njihovog događanja), empirijska (odnosno, konstantno dinamično propitivanje religijsko-pedagoške teorije i prakse) i lingvistička (religijsko-pedagoški govor treba nastojati biti znanstvenim, kondenziranim govorom ukoliko ne želi zvučati retoričkim).

Konvergentno epistemološkim uporišnim nagnućima unutar Religijske pedagogije jesu i ‘ženske studije’, te socijalna epistemologija.

Apstrahiranje ‘ženskog’ kao različitog iskustva učinilo je vidljivim ženinu svijest, počesto i jedino područje njene slobode, zanimljivi diverzitet ženskih stvarnosti, što je u epistemološkom smislu značilo potrebu reinterpretiranja akumuliranih konceptata sa stanovišta žene. Ženske studije su osjetljive prema marginalnom, ekskludiranom, submisivnom, a čije uključivanje u prostor istraživačkog bavljenja prilog je nadilaženju reduktabilnosti i otvaranju za istinsku holističnost, nedogmatičnost.

“Amina Wadud (2006:53) smatra da inkluzija ‘feminističke teorije’ je ključni preduvjet za epistemološko-hermeneutičko produbljenje islamske misli. Prema njenom mišljenju, svaki pokušaj preispitivanja islama

predstavlja predstojeću borbu (džihad) za inkluziju žena u interpretaciju. Ujedno je to i način za holističko razumijevanje islama, a ne samo uspostavljanje jednakosti među spolovima. Wadud zagovara epistemologiju koja ‘uključuje žene’ kao način ispravljanja historijske situacije u kojoj muškarci govore umjesto žena i kada je pitanje žena ograničeno na nekoliko pravila iz Kur’ana. Epistemologija koja ‘uključuje žene’ bi trebala imati ulogu u mijenjanju tradicionalnog islamskog okvira za interpretaciju teoloških, etičkih, političkih pitanja... Wadud akcentira kur’ansku sklonost da uspostavi etičko društvo sa ‘emancipatorskom porukom’. a ta poruka također uključuje i žene kao dio svoje interpretacije” (Bektović, 2012:242).

Principi socijalne epistemologije podudaraju se s onima koje promoviraju ‘ženske’ studije, pri tome insistirajući na uvidu da percepciju spoznajnih subjekata određuju društveni uvjeti. Temeljno pitanje socijalne epistemologije je u kojoj mjeri uvjeti znanja uključuju društvene uvjete. Frederick Schmitt, definira socijalnu epistemologiju kao konceptualno ili normativno istraživanje o dimenzijama znanja, dakle, socijalna epistemologija proučava utjecaj društvenih odnosa, interesa, uloga i institucija na konceptualne i normativne uvjete znanja. I druga promišljanja unutar socijalne epistemologije bliska su epistemološkim stajalištima u Religijskoj pedagogiji: potreba propitivanja znanstvenog znanja i problematiziranje generaliziranja neosporne znanstvene istine, a omogućavanje nastajanja partikularnih istina koje su u funkciji socijalno konstruirajućih, individua koje spoznaju (perspektiva subjekta koji spoznaje).

“Tradicionalna epistemologija, visoko individualistička, fokusirana na mentalne operacije kognitivnog agensa u izoliranosti ili apstrakciji drugih osoba, ograničava spoznavaoce na individualno ili na pojedinačni stav, dok je socijalna epistemologija osjetljiva prema ‘kolektivnim’ identitetima” (Lavić, 2004).

## Odabrane istraživačke cjeline unutar Religijske pedagogije

Svojevrsno kulturalno suglasje je princip konstruiranja programa Religijske pedagogije. Ovaj princip znači to da su filozofi i teolozi dobrodošli u kreiranju znanstvenog, a znanstvenici potaknuti da činjenicu Božijeg postojanja utkaju u svoje znanstveno djelovanje. Iz ovakvog okvira proistekao je izbor istraživačkih okupiranosti religijske pedagogije, iz koje će biti predočene neke:

### *Tektonika promjena odnosa prema obrazovanju*

Diverzitet je koncepata i praksi muslimanskog odgovaranja na izazove suvremenog obrazovanja. Moguće, iako grubo, je diferencirati dvije osnovne linije: koncepti i prakse koji su se priklonili sekularno-nacionalnim modelima, sa ogledanjem prema zapadnim modelima obrazovanja i oni koncepti i obrazovne prakse koji su težili kreiranju alternative zapadnim modelima obrazovanja.

“1970-tih godina, nastao je ‘Islamski obrazovni pokret’ koji se zalagao za ‘islamizaciju znanja’. Pokret su inicirali muslimanski intelektualci na čelu sa Ismailom Faruqijem, Abdulhamidom Abu Sulaymanom i Sayidom Ali Ashrafom. Pokret je bio inspiriran idejama ranih modernista koji su tražili kulturalno i intelektualno oslobađanje od zapada. Pokret je kao cilj imao uspostavljanje novog islamskog obrazovnog sistema koji bi pomirio klasične islamske discipline sa modernim prirodnim naukama. Godine 1977., približno 350 priznatih islamskih učenjaka širom svijeta se sastalo da bi diskutirali obrazovne politike i mogućnosti za ‘autentično’ islamsko obrazovanje. To je bila prva od sedam konferencija (Svjetska islamska obrazovna konferencija), ostale konferencije su održane u Pakistanu, 1980. godine, Bangladešu, 1981. godine, Indoneziji, 1982. godine, Egiptu, 1987. godine, Južnoj Africi, 1996. godine i Maleziji, 2009. godine.

Ovaj Pokret je učestvovao u osnivanju nekoliko islamskih univerziteta u muslimanskim društvima, npr. U Kuala Lumpuru i Daki. Iako su projekti ciljali ka prilagođavanju suvremenim izazovima, suočavanje sa muslimanima je imalo ograničen uspjeh, članovi Pokreta su doprinijeli diskusiji o vezi između znanja i etike, te su učestvovali u zagovaranju potrebe akademskog obrazovanja u islamu” (Bektović, 2012:238).

U osnovi prisutnih ideoloških kontekstualiziranosti Bamyeh (2008) uspostavlja objašnjavački plodnu odjelitost između ‘hermeneutičkog’ islama i ‘instrumentalnog’ islama. Instrumentalni islam naglašava praktičnu upotrebu islama, dok hermeneutički islam ulazi u kritičku interpretaciju islama, ne posmatra religiju kao upute spremne za upotrebu, nije orijentiran ka praksi i rezultatu, niti je zarobljen izvornošću nego je otvoren prema raznovrsnosti islama. Instrumentalni islam se zalaže za islam kao određeni način života, a hermeneutički islam za islam kao sistem ideja.

I danas traju odjeliti pogledi na obrazovanje muslimana, s jedne strane, potreba za dinamičnom interpretacijom islama kao konstitutivne komponente obrazovanja muslimana, a s druge strane, tendiranje ka prekidanju tradicionalne islamske koncepcije društva. Osnovno pitanje je, da li postoji intelektualni kapacitet da se artikulira funkcionalna perspektiva obrazovanja muslimana?

### *Redukcije složenosti muslimanskog identiteta*

Istraživanja konstrukta identiteta ukazuju na promjene unutar njegovog razumijevanja. Ovaj konstrukt, iako to uvijek ne biva izgovoreno, posreduje se kao normativno stanje ‘uspješnog života’. Upravo ovakvo konotiranje identiteta dovelo je do oštrih kritika i uviđanja da normativno željeno stanje se događa kao ideološko pomirenje između mene i moje uloge subjekta i društva, pri čemu kao da postoji jedan uspješan život u jednom društvu koji subjektivne životne želje sistematski

razara, i da se identitet razmatra kao patrijarhalno određena, nametnuta figuracija za subjektivitet. Na sreću, unutar dekonstruiranja temeljnih koordinata samorazumijevanja kao zamisli o jedinstvu, kontinuitetu, koherentnosti, razvojnoj logici, doživjele su poraz. Pojmovi kao što su kontingentnost, diskontinuitet, fragmentacija, razlom, disperzija, refleksivnost, danas tematiziraju centralne osobine svjetskih iskustava identiteta. Među muslimanskim bosanskim istraživačima, Silajdžić(2006) diskutira pitanje identiteta kod muslimana na način kriza koje ga, nekad jače a nekad slabije prate, a proistječu iz diskrepancije ili pak interakcije između islamske tradicije i inovacije. Unutar islamske tradicije, osim njenog konstitutivnog aspekta, nepromjenjivog (Kur’an i Sunnet), postoji i interpretativni (doživljaj, artikulacija u jeziku, govoru, mišljenju) i ovaj aspekt je interesantan za religijsko-pedagoška istraživanja.

Giddensov koncept ‘refleksivne projekcije osobnosti’ (1991, prema: Zlatar, 2008) muslimansku samopercepciju usmjerava ka tome da identitet nije završen pojam, nego životni projekat, koji decentnim nastojanjima pojedinca i zajednice, jedino i može biti artikuliran.

### *Religijsko-pedagoški istraživački korelati*

Maldini (2005) govori o pojavi supstituiranja razvoja demokratskih procesa u Hrvatskoj religioznošću, dakle, pojava u kojoj gube i demokracija i religija. Pri tome, religioznost gubi svoju duhovnu kapacitiranost.

Na ovu pojavu pažnju skreće i Kahteran (2003), uvodeći konstrukt ‘zarotirane religije’ svojstven svim religijama a koji unutar islama znači proces u kojem njegovo središnje učenje, “Lailaheillalah”, gubi duhovnu učinkovitost i svodi se na instrument opravdavanja uskih interesa pojedinih grupa. Kahteran (2003) potcrtava *ihسانی* intelektualnost ili vjerovanje u Jednoga Boga tako da iako Ga ne

možemo vidjeti, znamo da On nas uvijek gleda svojom Dobrostoivošću, što predstavlja *terbiyyet*, odnosno, konstitutivnu kategoriju unutar Religijske pedagogije.

Umjesto Zaključka: Tekst predstavlja nepretencioznu deskripciju samo dijela religijsko-pedagoških znanstvenoistraživačkih osjetljivosti: specifična religijsko-pedagoška

epistemologija, kontekstualiziranost religijsko-pedagoških nagnuća i senzibiliziranost za ideološku pozadinu religijsko-pedagoških tendiranja.

## Literatura

- Begagić, E., Vejo, E. (2020): Uvod u metodologiju istraživanja u društvenim znanostima, Zenica, Minex
- Bektović, S. (2012): (Post)modern Islamic philosophy: challenges and perspectives, *Islam and Christian-Muslim Relations*, 23:3, pp235-246. on line link: <https://doi.org/10.1080/09596410.2012.676778>
- Bamyeh, M. (2008): Hermeneutics against instrumental reason: national and post-national Islam in the 20th century, *The World Quarterly*, vol. 29, no 3, pp 555-574
- Greco, J., Sosa, E. (2004): Epistemologija: Vodič u teorije znanja, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk
- Kahteran, N. (2003): Tradicionalni islam i ideja ihsani intelektualnosti, *Časopis Znakovi vremena*, br. 18-19, str. 38-48, Sarajevo, Naučno-istraživački institut Ibn Sina
- Lavić, S. (2014): Metodološke rasprave, Sarajevo, FPN
- Maldini, P. (2005): Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu, *Anali Hrvatskog politološkog društva: Časopis za politologiju*, vol. 2. No 1, Zagreb
- Pranjić, M. (1996): Religijska pedagogija, Zagreb, Salesiana
- Silajdžić, A. (2006): Muslimani u traganju za identitetom, Sarajevo, FPN i El Kalem
- Zlatar, J. (2008): Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti, Zagreb, Institut za društvena istraživanja

## الموجز

### المدخل إلى التربية الدينية

#### إدينا فيو

يناقش المقال بعض المسائل المتراكمة في التربية الدينية، منها مرجعية التربية الدينية المتعددة الجوانب، ولفت الانتباه نحو خطأ الفهم الأصولي الدوغماتي للأساس الإقصائي في التربية الدينية. كما يقدم هذا الفرع العلمي على أنه مصدر للميل السامي داخل علم التربية بأكمله. الكلمات الرئيسية: المنطلقات المعرفية للتربية الدينية، التحسس من السياق التربوي الديني، اختزال مكونات الهوية الإسلامية.

## Summary

### LIST OF CONCEPTS PRESENTED IN "INTRODUCTION TO RELIGIOUS PEDAGOGY"

#### Edina Vejo

The text discusses certain loads of issues that are discussed in Religious pedagogy, such as its multivalent citations and pointing out the mistake of dogmatic theological understanding of understanding of its exclusive originality in Religious pedagogy. The article also presents this discipline as a source for a Transcendent inclination within Pedagogy as such.

*Key words:* epistemological premises of Religious pedagogy, sensibility for religious-pedagogical contextualization, reduction of complexity of Muslim identity